

Волошина І. В., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – **Сойко І. М. к.пед.н., доцент** (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука м. Рівне)

КАЛІГРАФІЧНІ ХВИЛИНКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті досліджено ефективність і успішність навчання каліграфічного письма, яке значною мірою залежить від забезпечення учнів початкових класів прописами, робочими зошитами з правильним написанням цифр, букв і з'єднань. Проаналізовано, Державний стандарт початкової загальної освіти, який передбачає формування графічних навичок письма, правильного, чіткого зображення букв та їх поєднань, плавного письма складів слів. Обґрунтовано, що робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а має продовжуватися у наступних класах.*

***Ключові слова:** письмо, каліграфія, графічні навички, техніка письма, молодші школярі.*

***Abstract.** At the present stage, the writing is a complex psychophysiological process not only for six-year-old students, but also for all younger students in general. The effectiveness and success of teaching calligraphy largely depends on the provision of primary school students with recipes, workbooks with the correct numbers, letters and compounds. The state standard of primary general education provides for the formation of graphic writing skills, correct, clear representation of letters and their combinations, smooth writing of word syllables. Work on calligraphy, writing techniques is not limited to the period of literacy, but should continue in subsequent classes.*

***Keywords:** pedagogical technology, personal education, professional competence, primary school teachers, moral and ethical education.*

Актуальність проблеми. На цьому етапі розбудови держави, українська мова набула державотворчого статусу, займає важливу роль і місце в структурі мовної освіти та життєвої необхідності досконалого оволодіння нею усіма громадянами України. Державна мова покликана розв'язувати проблеми освіти, розвитку та виховання підрастаючого покоління.

Мета навчання української мови полягає у створенні умов для формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє виражальними засобами рідної мови, усіма її видами, типами, стилями, жанрами акумульованими в ній духовними скарбами [1].

Навчальне завдання, зокрема, передбачає ряд завдань мовної освіти молодших школярів, серед яких: засвоєння основних усних і писемних норм української літературної мови, її виражальних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів.

Культура писемного мовлення передбачає грамотне, правильне висловлення думки за допомогою графічних знаків – літер (на письмі), охайне, чисте, відповідно до мовних норм, каліграфічних та естетичних правил письму.

Проблема методики навчання дітей письму є об'єктом дослідження сучасних науковців, серед них слід особливо виділити (О. Білик, М. Вашуленко, Н. Воскресенська, С. Головащук, В. Горбачук, М. Корф, Д. Кравчук, В. Паламарчук, Н. Рождественський, О. Савченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Н. Шкурятян тощо).

Як бачимо, цій проблемі, науковці приділили велику увагу, оскільки вона є досить актуальною на сучасному етапі, щодо здійснення мовної освіти підростаючого покоління.

Мета статті полягає в тому, щоб систематизувати та удосконалити методики навчання письма та ефективність проведення каліграфічних хвилинок на уроках української мови в початкових класах.

У відповідності до визначеної мети, виокремлено такі завдання:

- проаналізувати вимоги програми до оволодіння навичками письма молодшими школярами;
- визначити основні аспекти та умови якісного навчання письма учнів початкових класів;
- дослідити ефективність проведення каліграфічних хвилинок на різних етапах уроку.

Підготовка до письма починається вже в першому класі у підготовчому періоді навчання грамоти. Так, на кінець підготовчого періоду програмою ставиться ряд вимог до початкових умінь учнів, серед яких є наступна вимога: правильно сидіти, тримати ручку під час письма, рухати руку вздовж рядка, орієнтуватися на сторінці зошита, зображувати і розташовувати у робочому рядку елементи букв.

Робота над формуванням та розвитком культури писемного мовлення здійснюється і у наступних класах.

Оволодіння каліграфічним письмом, уміння писати на класній дошці і в зошитах є, безперечно, одним з найголовніших завдань, що покликане формувати вчителя. У противному разі, якість уроків письма в період навчання грамоти, проведених не кваліфіковано, без урахування науково обґрунтованого досвіду педагогів-майстрів нашої школи, піддається, ясна річ, сумніву.

Державний стандарт початкової загальної освіти передбачає формування графічних навичок письма, правильного, чіткого зображення букв та їх поєднань, плавного письма складів слів. Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а має продовжуватися

у наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт [1].

Навчаючись писати, першокласник має оволодіти трьома основними групами навичок письма:

- технічними – уміння правильно користуватись письмовим приладдям, координувати рухи руки, дотримуватись гігієнічних правил письма;
- графічними – правильно зображувати букви (нахил, висота, ширина), поєднувати букви у складі, слові, рівномірно розміщувати слова в рядку;
- орфографічними – визначати звуковий і буквений склад слів, написання яких збігається з вимовою [2].

Вони успішно формуються тоді, коли дотримуватись таких психолого-педагогічних вимог:

- 1) реалізація принципів доступності, науковості, наочності, систематичності та ін.;
- 2) забезпечення єдності навчання, виховання і розвитку;
- 3) врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, здійснення диференційованого та індивідуального підходів у процесі навчання письма;
- 4) забезпечення сприятливого психологічного клімату на уроці (спокійна обстановка, доброзичливість, врівноваженість, уміння своєчасно допомогти учневі);
- 5) дотримання гігієнічних вимог.

У першому класі навичка письма формується одночасно з навичкою читання. Однак, у силу об'єктивних причин, здебільшого пов'язаних з психофізіологічними можливостями учнів, навичка письма відстає від навички читання. З тим, щоб певною мірою досягти синхронності розвитку цих важливих навичок, з боку вчителя повинен здійснюватись щоденний контроль та надаватись індивідуальна допомога кожному учневі щодо становлення навичок письма.

Навчання письма в сучасній школі спирається на «Зошит для письма» з друкованою основою, який складається з трьох частин: добукварної, букварної та післябукварної [3].

У добукварній частині зошита подається матеріал для підготовчих вправ з письма: письмо ліній, елементів, робота в контурних малюнках, штрихування, вписування елементів, розфарбовування, схеми речень, звукової та складової будови слова та ін.

У букварній і післябукварній частинах містяться зразки написання букв, зразки з'єднань, написані пунктирними лініями (крапочками), букви для обведення, незаповнені рядки для самостійного письма, ілюстративний матеріал (предметні, сюжетні малюнки, завершені і незавершені схеми речень, звукоскладової будови слова, друковані букви, склади, слова, речення). «Зошит для письма» дає можливість виконувати таку роботу:

звукоскладовий аналіз слів, аналіз речень, порівняння накреслень друкованих і рукописних букв, вправи на читання складів, слів, речень друкованим і рукописним шрифтом, порівняння накреслень букв, малювання, розфарбовування, списування [3].

На початковому етапі формування в першокласників графічних навичок письма за наявності різних зошитів учитель має надавати перевагу зошитам, у яких горизонтальні лінії робочого рядка різної інтенсивності з основними лініями таких кольорів: фіолетового, блакитного, сірого.

Добукварний (підготовчий) період – дуже важливий у навчанні грамоти. Одним із його основних завдань є підготовка руки дитини до письма. Для цього упродовж місяця проводяться спеціальні уроки, на яких здійснюється загальна підготовка руки і ока дитини до письма за системою підготовчих вправ, що вміщені в зошитах з друкованою основою.

У процесі виконання цих вправ учні вчаться правильно сидіти за партою під час письма, належним чином тримати олівець, ручку в руці, зошит на парті, орієнтуватись у сітці зошита (знаходити основний рядок і додаткові лінії); обводити контури малюнків, фігур за трафаретами; заштриховувати контурні малюнки різноспрямованими лініями, розфарбовувати малюнки, продовжувати розпочаті орнаменти, узори; складати їх з різних графічних елементів; писати лінії, подібні до елементів літер: прямі з верхнім і нижнім закругленням, верхньою і нижньою петлею, овали, півовали. Під час письма вчителю необхідно стежити за дотриманням гігієнічних і технічних правил.

Згідно принципів звукового аналітико-синтетичного методу дотримується єдність письма і читання. Це значить, що письмо не відривається від читання, а йде паралельно з ним. Відтак аналітико-синтетична робота над реченням, словом, складом, звуком, їх моделюванням, елементами граматики, словотвору, орфографії, лексикології, розпочата на уроках читання, продовжується на уроках письма. Матеріал «Зошита для письма» створює великі можливості для організації такої роботи [3].

Навичка письма формується значно довше, ніж навичка читання. Виконуючи відповідні дії під час письма, дитина затрачає багато фізичних і духовних сил, боляче переживає труднощі і невдачі. Тому окремі завдання на уроці варто подавати в ігровій формі, створювати цікаві і навчальні ситуації, значну увагу приділяти індивідуальній роботі. Учителю необхідно підходити до дітей, заохочувати їх, підказувати, а інколи і допомагати писати, взявши руку дитини в свою.

Таким чином, у добукварний період учні вже одержують деякі навички з письма основних елементів букви, підготовлюють себе до письма в цілому.

У букварний період навчання грамоти види і прийоми роботи підпорядковуються головному завданню уроку письма – навчити правильно, каліграфічно писати всі букви, поєднувати їх з іншими в процесі написання складів, слів, речень.

Як відомо, графічні навички потребують оволодіння першокласниками цілого ряду усвідомлених дій, щоб правильно зобразити елемент букви, саму букву, поєднати її з іншими. Тому так важливо, щоб учитель володів прийомами навчання писати нову букву. Подані прийоми і форми роботи дають можливість вибирати ті, які найбільш ефективні для даного уроку, спрямовані на розвиток оптичного (об'ємного) «бачення» графічного знака та відтворення його, засвоєння форми букви, вміння орієнтуватись у сітці зошита, коригувати рухи руки, знаходити помилки і виправляти їх.

Навчання письма в період оволодіння грамотою здійснюється такими методами: лінійний, копіювальний, тактовий (або ритмічний), аналітико-синтетичний і генетичний [4].

Спостерігаючи за тим, як пишуть учні першого класу, можна помітити, що одні учні виробляють звичку писати дуже повільно, інші – надмірно швидко. Щоб привчити дітей до поступового переходу від повільного письма до більш прискореного, застосовується письмо під такт. Цей метод полегшує вчителю проведення уроку з усім класом і виробляє в учнів навички однакової швидкості письма.

Основне завдання післябукварного періоду – удосконалення вміння читати, писати, робити елементарні аналітико-синтетичні операції. На уроках письма вдосконалюються графічні вміння і навички: закріплюються вміння писати малі та великі букви, склади, слова з ними. Практикуються такі види письма, як списування з рукописного і друкованого шрифтів, з різними завданнями – логічним, граматики-орфографічним: диктати букв, складів, слів, коротких речень; письмо по пам'яті, за схемою, творче письмо.

Безумовно, писати красиво і грамотно хочуть усі діти, але для цього необхідно багато працювати. Лише система тренувальних вправ і постійна увага до цього питання з боку вчителя можуть вирішити проблему каліграфічного письма.

Використовуючи найрізноманітніші методичні прийоми написання підготовчих вправ різного характеру, елементів букв, учитель повинен виконати одне з програмних завдань – прищепити учням навички правильного і свідомого письма. Однак, щоб запобігти перевтоми дітей, слід на всіх уроках проводити фізкультхвилинки [5].

У процесі роботи з першокласниками вчитель бачить, що одні учні оволодівають графікою письма швидко й успішно, без великих зусиль з боку вчителя, інші, навпаки, потребують до себе особливої уваги і додаткового часу до занять. Тому перед вчителем, який навчає першокласників письма, постає питання про те, як організувати заняття на уроці з цілим класом, враховуючи індивідуальні особливості кожного учня, як залучити до продуктивної праці всіх учнів одночасно.

Перед написанням літери слід проводити додаткові вправи:

1. Розгляд демонстраційної картки.

Спочатку розглядається друкована буква. Діти згадують, який звук та букву вони вчили на уроці читання. Порівнюється друковану літеру з рукописною: подібні (неподібні), чим відрізняються. Аналіз будови букви з переліком її елементів. Засвоєння конфігурації букви, прийоми навчання каліграфічному письму: писання букви на дошці з поясненням послідовності зображення елементів, або «пиши так, як я».

2. Запис складів і перевірка їх шляхом перечитування.

Щоб правильно записати склад, слід знати етапи роботи над поєднанням:

1) зорове сприймання (учитель пише на дошці, учні спостерігають і відтворюють запис у зошитах);

2) асоціативне порівняння [6].

Важливим складником початкового навчання мови є формування графічних навичок, техніки письма. Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його вид кість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Основними завданнями уроків каліграфії є:

– розвивати усне і писемне мовлення школярів;

– вчити дітей використовувати у своєму мовленні багату, активну лексику, а також вправляти в навичках каліграфічного письма;

– розвивати творчу, активну особистість, здатну любити красу;

– сприяти виробленню постійного бажання вчитися пізнавати світ [2].

Навчаючи дітей каліграфічного письма, вчитель мусить постійно прагнути до виконання різних видів завдань:

– знаходити основний рядок, верхню та нижню, похилу, міжрядкову лінії;

– зіставляти й порівнювати письмо великих і малих букв, знаходити спільне й відмінне у рукописних буквах;

– навчити писати букви простих і складних накреслень;

– списувати з друкованого та рукописного текстів тощо [5].

Тому ми пропонуємо використовувати на уроках каліграфічні хвилинки для вдосконалення навичок письма, а також для розвитку пам'яті, кращого засвоєння програмового матеріалу, підвищення загального рівня інтелектуального розвитку учнів.

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження, узагальнивши отриману інформацію, ми дійшли висновків, що успішне формування графічних навичок молодших школярів в значній мірі залежить від умов, в яких проходить навчання учнів каліграфічного письма. В оволодінні навичкою письма, як і будь-якою іншою руховою навичкою, важливого значення набувають підготовчі вправи. Основна мета таких вправ – підготувати руку дитини до письма, сформувати руховий стереотип, допомогти дитині позбутися тих труднощів, які виникають на початкових етапах оволодіння навичками письма.

Звичайно, у тих, хто навчається каліграфії, необхідно сформувати навички правильного, розбірливого, красивого почерку, бо від цього певною мірою залежать подальші успіхи в навчанні.

До завдання навчання каліграфічного письма поряд з виробленням правильного почерку входить також прищеплення учням орфографічних навичок, адже відомо, що рівень орфографічної грамотності учнів пов'язаний з графічними навичками: чим старанніше і краще дитина пише, тим, як правило, вища її грамотність. Щоб методично правильно проводити уроки письма в період навчання грамоти, а також навчати учнів каліграфічного письма на уроках фонетики, граматики, правопису і розвитку мовлення, вчитель повинен досконало знати методику викладання каліграфії.

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (дата звернення: 28.10.2020). **2.** Навчальні програми для 1–4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 29.10.2020). **3.** Вашуленко М. С. Зошит для письма №1: навч. посіб. для 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. **4.** Мовчун А. Каліграфія та етимологія? Так, цікаво і потрібно! *Початкова школа*. 2002. №1. С. 16–19. **5.** Коваленко О., Єпіфанова Т. Дидактичні ігри до уроків навчання грамоти. *Початкова освіта*. 2008. № 48. С.45–85. **6.** Кобилянська Н. Навчання грамоти з елементами гри. *Початкова школа*. 2005. № 8. С.15–18. **7.** Уроки з каліграфічними хвилинками. URL: <https://urok-ua.com/hvilinki-kaligrafiyi-na-urokah-ukrayinskoyi-movi-v-2-klasi/> (дата звернення: 11.10.2020).